

HERMANN HESSE

ΠΕΤΕΡ
ΚΑΜΕΝΤΣΙΝΤ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΕΙΡΗΝΗ ΓΕΟΥΡΓΑ

διόπτρα

Το έργο Πέτερ Κάμεντσιντ του Χέρμαν Έσσε γράφτηκε την περίοδο 1902-1903 στην Καλβ και στη Λειψία. Κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις S. Fischer τον Ιανουάριο του 1904 και έκανε εν μία νυκτί γνωστό τον συγγραφέα του. Αυτό το Erziehungsroman –μυθιστόρημα διάπλασης– αποτελεί διάδοχο του μυθιστορήματος Ο πράσινος Χάινριχ του Γκότφριντ Κέλερ, και μέχρι σήμερα οι εικόνες της φύσης που μας παραδίδει ο συγγραφέας, αποφεύγοντας κάθε φλογερή και συναισθηματική περιγραφή, δεν έχουν χάσει τίποτε από τη χάρη και τη ζωντάνια τους. Από τις πρώτες κριτικές που δημοσιεύτηκαν για το βιβλίο ήταν αυτή του Στέφαν Τσβάιχ: «Αγάπησα αυτή τη βαθιά και αριστοτεχνική ιστορία για την ανθρωπιά της. Σ' αυτή βρήκα πράγματα που είχα νιώσει στα νεανικά μου χρόνια και μετά τα έχασα. [...] Κι έπειτα υπάρχουν και οι δυο ερωτικές σκηνές: Αποτελούν σκιαγράφιση περιστατικών από την ίδια μου τη ζωή».

Τίτλος πρωτοτύπου
PETER CAMENZIND
Hermann Hesse

Copyright © 1953, Suhrkamp Verlag GmbH Berlin
All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin
Σημείωμα του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης Volker Michels
©2001, Suhrkamp Verlag GmbH Berlin

© Για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο: Εκδόσεις Διόπτρα, 2025
Εκδίδεται κατόπιν συμφωνίας με τους Suhrkamp Verlag GmbH

Πρώτη ελληνική έκδοση
Εκδόσεις Καστανιώτη 1987, με τον τίτλο «Πήτερ Κάμεντσιντ».

Νέα έκδοση
Εκδόσεις Διόπτρα, Μάιος 2025

Μετάφραση
Ειρήνη Γεούργα

Επιμέλεια κειμένου
Λένια Μαζαράκη

Σχεδιασμός εξωφύλλου
Γιώργος Παναρετάκης

Σελιδοποίηση
Έρση Σωτηρίου

Κεντρικά γραφεία
Αγ. Παρασκευής 40, 121 32 Περιστέρι
Τηλ.: 210 380 52 28, Fax: 210 330 04 39

Βιβλιοπωλείο Books & Life
Σόλωνος 93-95, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 210 330 07 74

www.dioptra.gr • e-mail: info@dioptra.gr

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή ανατύπωση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη. Απαγορεύεται η χρήση ή η αναπαραγωγή με οποιονδήποτε τρόπο μέρους ή όλου του βιβλίου για την εκπαίδευση τεχνολογιών ή συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης. Τα δικαιώματα επί του παρόντος έργου διατηρούνται ρητά όσον αφορά την εξόρυξη κειμένων και δεδομένων (Άρθρο 4§3) Οδηγία (ΕΕ) 2019/790.

ISBN: 978-618-10-0043-5

ΠΕΤΕΡ ΚΑΜΕΝΤΣΙΝΤ

13	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1
43	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
61	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3
90	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
111	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
136	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
155	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7
181	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

217	Σημείωμα του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης
226	Χέρμαν Έσσε: Σχετικά με τον <i>Πέτερ Κάμεντσιντ</i> (1904)
230	Χρονολόγιο Εργοβιογραφία

Αφιερωμένο στον Φριτς
και στην Άλις Λόιτχολντ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εν αρχή ην ο μύθος. Όπως ο μεγάλος θεός στάλαζε ποίηση στις ψυχές των Ινδών, των Ελλήνων και των αρχαίων Γερμανών και αγωνιζόταν για έκφραση, έτσι υπαγορεύει καθημερινά ποίηση και στην ψυχή των παιδιών. Ακόμη δεν ήξερα πώς λέγονταν η λίμνη, τα βουνά και τα ρυάκια της πατρίδας μου. Ωστόσο έβλεπα τη γαλαζοπράσινη, λεία επιφάνεια της λίμνης, διάσπαρτη από φωτάκια, ν' απλώνεται στον ήλιο, και σαν πυκνοπλεγμένο στεφάνι γύρω της τ' απόκρημνα βουνά, και στις πιο ψηλές σχισμές τους λευκές χαρακιές από χιόνι και μικροί, μικροσκοπικοί καταρράκτες, και στα πόδια τους γερό, φωτεινό χαλί τα οπωροφόρα δέντρα, οι καλύβες και οι γκρίζες αγελάδες των Άλπεων. Και αφού η φτωχή, μικρή μου ψυχή ήταν τόσο άδεια και σιωπηλή και γεμάτη προσμονή, τα πνεύματα της λίμνης και των βουνών έγραφαν πάνω της κάθε ωραίο και τολμηρό τους έργο. Οι ακίνητοι γκρεμόβραχοι και οι απότομες πλαγιές μιλούσαν με περηφάνια και ευλάβεια για καιρούς των οποίων ήταν απόγονοι και των οποίων έφεραν τα σημάδια. Μιλούσαν για τότε που η γη έσκαγε και λυγούσε

από την ανάγκη για δημιουργία, και από το βασανισμένο της κορμί έβγαζε βογκώντας βουνοκορφές και κορυφογραμμές. Βραχώδη βουνά σπρώχνονταν με βρυχηθμούς και πάταγο να βγουν προς τα πάνω ώσπου να διπλωθούν άσκοπα οι κορυφές τους, δίδυμα βουνά πάλευαν στην απελπισμένη τους ανάγκη για χώρο μέχρι να νικήσει το ένα, να υψωθεί και να κάνει στην άκρη τον αδερφό του, να τον διαλύσει. Από εκείνο τον καιρό κρέμονταν ακόμη εδώ κι εκεί ψηλά πάνω από τις χαράδρες αποκομμένες κορυφές, εκτοπισμένοι και πελεκημένοι βράχοι, και, όταν έλιωναν τα χιόνια, οι χείμαρροι κατέβαζαν τεράστιους ογκόλιθους σαν σπίτια, τους έκαναν θρύψαλα σαν να ήταν από γυαλί ή τους έστελναν με δύναμη να συντρίβουν βαθιά στα μαλακά λιβάδια.

Αυτά τα βραχοβούνια έλεγαν πάντα την ίδια ιστορία. Και ήταν εύκολο να τα καταλάβει κανείς όταν έβλεπε τις απόκρημνες κατακόρυφες πλαγιές τους, με το κάθε τους στρώμα στραπατσαρισμένο, λυγισμένο, διαλυμένο, γεμάτο ανοιχτές πληγές. «Έχουμε υποφέρει φρικτά», έλεγαν, «και ακόμη υποφέρουμε». Όμως το έλεγαν με περηφάνια, με δύναμη, το έλεγαν πεισματάρικα, σαν παλιοί ακατάβλητοι πολεμιστές.

Μάλιστα, πολεμιστές. Τα έβλεπα να παλεύουν με το νερό και τη θύελλα, τις τρομερές νύχτες στις αρχές της άνοιξης, όταν ο οργισμένος νοτιάς βρυχιόταν γύρω από τα γέρικα κεφάλια τους και όταν οι ορμητικοί χείμαρροι ξέσκιζαν φρέσκα, ακατέργαστα κομμάτια από τα πλευρά τους. Εκείνες τις νύχτες έστεκαν με τις πεισματάρικες ρίζες τους, βλοσυρά, ξέπνοα, ανυποχώρητα, τέντωναν τις ξεσχισμένες πλαγιές και τις κορυφές τους ενάντια στη

θύελλα, συγκεντρώνοντας όλη τη δύναμη της επίμονης, τρομαγμένης αυτοσυγκέντρωσής τους. Και σε κάθε πληγή τους ακουγόταν το αποτρόπαιο κροτάλισμα της μανίας και του φόβου, και ο τρομερός αναστεναγμός τους αντηχούσε σπασμένος και οργισμένος μέσα από τις πιο απομακρυσμένες λασπορροές.

Και έβλεπα λιβάδια και γκρεμούς και σχισμές βράχων γεμάτες χόμα καλυμμένο από χορτάρια, λουλούδια, φτέρες και μούσκλια, στα οποία η παλιά λαϊκή γλώσσα είχε δώσει παράξενα, μυστήρια ονόματα. Ζούσαν όλα, παιδιά και εγγόνια των βουνών, χρωματιστά κι αθώα στη γωνιά τους. Τα ψηλάφιζα, τα παρατηρούσα, μύριζα το άρωμά τους και μάθαινα τα ονόματά τους. Πιο βαθιά και πιο σοβαρά με άγγιζε η θέα των δέντρων. Έβλεπα να ζει το καθένα τους τη δική του κρυφή ζωή, να διαμορφώνει το δικό του σχήμα, το δικό του φύλλωμα, και να ρίχνει τη μοναδική σκιά του. Τα έβλεπα σαν ερημίτες και αγωνιστές, στενούς συγγενείς των βουνών, γιατί το καθένα τους, ειδικά αυτά που ζούσαν πολύ ψηλά στις πλαγιές, έδινε τη δική του σιωπηλή, επίμονη μάχη με τον άνεμο, τον καιρό και την πέτρα για να υπάρξει και να αναπτυχθεί. Το καθένα τους ήταν αναγκασμένο να κουβαλά το φορτίο του και να γαντζώνεται γερά, και γι' αυτό είχε πάρει την ιδιαίτερη μορφή του και είχε αποκτήσει τις δικές του πληγές. Υπήρχαν δασόπευκα που οι θύελλες τους επέτρεπαν να έχουν κλαδιά μόνο από τη μία πλευρά τους, και άλλα που οι κόκκινοι κορμοί τους είχαν τυλιχτεί σαν φίδια γύρω από τους βράχους που προεξείχαν, με τρόπο που δέντρο και βράχος πίεζαν και συγκρατούσαν το ένα τον άλλο. Με κοιτούσαν σαν πολεμιστές και προκαλούσαν συστολή και δέος στην καρδιά μου.

Οι άντρες και οι γυναίκες μας πάντως τους έμοιαζαν, ήταν σκληροτράχηλοι, με τσακισμένα πρόσωπα, λιγομίλητοι, τουλάχιστον οι καλύτεροι από αυτούς. Έτσι έμαθα να κοιτάζω τους ανθρώπους όπως τα δέντρα ή τους βράχους, να μην τους εκτιμώ λιγότερο ούτε να τους αγαπώ περισσότερο από τα σιωπηλά δασόπευκα.

Το χωριουδάκι μας, το Νίμικον, εκτείνεται σε μια τριγωνική επικλινή επιφάνεια ανάμεσα σε δύο προεξοχές των βουνών πλάι στη λίμνη. Ένας δρόμος οδηγεί στο κοντινό μοναστήρι, ένας δεύτερος στο γειτονικό χωριό, που απέχει τεσσερισήμισι ώρες· για τα υπόλοιπα παραλίμνια χωριά χρειάζεται να διασχίσει κανείς το νερό. Τα σπίτια μας είναι φτιαγμένα από ξύλο σύμφωνα με τον παλιό τρόπο και απροσδιόριστης ηλικίας, σχεδόν ποτέ δεν εμφανίζονται καινούριες οικοδομές, και τα παλιά σπιτάκια επισκευάζονται κομμάτι κομμάτι ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες, τη μια χρονιά η είσοδος, την άλλη ένα τμήμα από τη στέγη, και μερικά μισά καδρόνια και μερικές σανίδες, που παλιότερα μπορεί να ανήκαν στον τοίχο της κάμαρας, χρησιμεύουν τώρα ως δοκοί στη στέγη, και αν δεν γίνεται να χρησιμοποιηθούν πια πουθενά παρά μόνο ως καυσόξυλα, και πάλι γίνονται μπάλωμα στον στάβλο ή στον αχυρώνα, ή οριζόντιο δοκάρι στην πόρτα. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με τους κατοίκους των σπιτιών· καθένας παίζει τον ρόλο του για όσο καιρό μπορεί, μετά προχωρά διστακτικά προς τον κύκλο των αχρήστων και τελικά βυθίζεται στο σκοτάδι, χωρίς πολλή φασαρία. Όταν κάποιος επιστρέφει στον τόπο μας μετά από πολλά χρόνια στην ξενιτιά, δεν βρίσκει τίποτε αλλαγμένο πέρα από μια δυο παλιές στέγες που έχουν επισκευαστεί και

μια δυο νεότερες που έχουν παλιώσει· οι γέροντες του παρελθόντος έχουν φύγει, αλλά υπάρχουν άλλοι που μένουν στις ίδιες καλύβες, έχουν τα ίδια ονόματα, προσέχουν το ίδιο παιδομάνι με τα σκουρόχρωμα μαλλιά και δεν διαφέρουν σχεδόν καθόλου στην όψη και στους τρόπους από εκείνους που έχουν πεθάνει.

Αυτό που λείπει από την κοινότητά μας είναι μια πιο συχνή εισροή νέου αίματος και ζωής από τον εξωτερικό κόσμο. Οι κάτοικοι, ένα μάλλον ρωμαλέο γένος, συνδέονται σχεδόν όλοι στενά μεταξύ τους με συγγένεια, και τα τρία τέταρτα από αυτούς φέρουν το επώνυμο Κάμεντσιντ. Το όνομα αυτό είναι παντού στις σελίδες του βιβλίου της εκκλησίας, είναι γραμμένο στους σταυρούς του νεκροταφείου, είναι ζωγραφισμένο με λαδομπογιά ή άτεχνα σκαλισμένο στα κατώφλια, το διαβάξεις στην καρότσα του αμαξά, στα μαστέλα των στάβλων και στις βάρκες της λίμνης. Έτσι, πάνω από την πόρτα και του δικού μου πατρικού ήταν γραμμένη με μπογιά η φράση: «Αυτό το σπίτι το έφτιαξαν ο Γιοστ και η Φραντσίσκα Κάμεντσιντ», όμως δεν αναφερόταν στον πατέρα μου, αλλά σε έναν πρόγονό του, τον προπάππο μου· και όταν κάποτε έρθει η ώρα να πεθάνω και δεν αφήσω πίσω μου παιδιά, ξέρω πολύ καλά ότι στην παλιά φωλιά θα κατοικήσει πάλι κάποιος Κάμεντσιντ, εφόσον βέβαια θα στέκει ακόμη όρθια και η στέγη θα είναι στη θέση της.

Παρά τη φαινομενική μονοτονία, στην κοινότητά μας είχαμε κακούς και καλούς, πλούχοντες και ασήμαντους, ισχυρούς και ταπεινούς, και, δίπλα σε μερικούς έξυπνους τύπους, υπήρχε μια μικρή, διασκεδαστική συλλογή από παλαβούς, χωρίς καν να λογαριάσουμε τους ηλίθιους.

Το χωριό μας, όπως κάθε χωριό, ήταν μια μικρή απεικόνιση του μεγάλου κόσμου, και αφού μεγάλοι και μικροί, εξυπνάκηδες και τρελοί ήταν όλοι στενά δεμένοι μεταξύ τους με συγγενικές σχέσεις, είτε εξ αίματος είτε εξ αγχιστείας, συχνά η σκληρή υπεροψία και η στενοκέφαλη επιπολαιότητα εμφανίζονταν αλαφροπατώντας στο ίδιο σπίτι. Έτσι, στη ζωή μας υπήρχε χώρος για όλο το βάθος και την κωμωδία της ανθρώπινης φύσης. Μόνο που πάνω της απλωνόταν το αιώνιο πέπλο μιας κρυφής ή υποσυνείδητης κατήφειας. Με την πάροδο του χρόνου η εξάρτηση από τις δυνάμεις της φύσης και η αθλιότητα μιας ύπαρξης σκλαβωμένης στην πολλή δουλειά είχε προσδώσει στο γένος μας, το οποίο ούτως ή άλλως γερνούσε, μια τάση προς τη βαρυθυμία, κάτι που ναι μεν δεν ταίριαζε καθόλου άσχημα στα άγρια, τραχιά πρόσωπα, ωστόσο ούτε κάποιο πλεονέκτημα τους πρόσφερε. Ακριβώς γι' αυτό χαιρόμασταν όλοι που είχαμε μερικούς παλαβούς, οι οποίοι ήταν βέβαια αρκετά ήσυχοι και σοβαροί, έδιναν όμως χρώμα στη ζωή μας, καθώς και την ευκαιρία για γέλια και πειράγματα. Κι όταν κάποιος απ' αυτούς έδινε πάτημα για σχόλια εξαιτίας μιας πλάκας ή ενός κόλπου, τότε τα ζαρωμένα, σκούρα πρόσωπα των γιων του Νίμικον άστραφταν από χαρά, ενώ στην επιθυμία τους για γέλιο ερχόταν να προστεθεί σαν εξαιρετικό φαρισαϊκό καρύκευμα η απόλαυση της δικής τους ανωτερότητας πλατάγιζαν τη γλώσσα τους με ευχαρίστηση επειδή είχαν την αίσθηση ότι οι ίδιοι δεν κινδύνευαν να περιπέσουν σε τέτοια πλάνη ή ολίσθημα. Μεταξύ των πολλών που βρίσκονταν ανάμεσα στους δίκαιους και στους αμαρτωλούς, και που ευχαρίστως θα απολάμβαναν τα πλεονεκτήματα και

των δύο, ήταν και ο πατέρας μου. Δεν συνέβαινε ευτράπελο με τους τρελούς που να μην τον αναστατώσει, ενώ μετά αμφιταλαντευόταν με αστείο τρόπο ανάμεσα στον θαυμασμό για τους αυτουργούς και στη στιβαρή επίγνωση της δικής του άμεμπτης θέσης.

Στους τρελούς συγκαταλεγόταν και ο θεός μου ο Κόνραντ, αυτό όμως δεν σήμαινε ότι υστερούσε σε μυαλό σε σχέση με τον πατέρα μου και τους άλλους έξυπνους. Αντιθέτως, ήταν καπάτσος και διέθετε ανήσυχο, εφευρετικό πνεύμα, για το οποίο οι υπόλοιποι κανονικά θα έπρεπε να τον ζηλεύουν. Πάντως δεν κατάφερνε τίποτα. Το γεγονός ότι, αντί να βάζει το κεφάλι κάτω και να αφήνεται άπρακτος στην κατήφεια, εκείνος ξεκινούσε πάντα κάτι καινούριο, έχοντας συγχρόνως αξιοθαύμαστα έντονη αίσθηση του κωμικοτραγικού στοιχείου των ιδίων του των εγχειρημάτων, ήταν σίγουρα προτέρημα, όμως οι άλλοι το θεωρούσαν περισσότερο γελοία ιδιαιτερότητα και τον κατέτασσαν στους επίτιμους παλιάτσους της κοινότητάς μας. Η σχέση του πατέρα μου μαζί του ήταν ένα διαρκές πέρα δώθε ανάμεσα στον θαυμασμό και στην περιφρόνηση. Κάθε νέο εγχείρημα του γαμπρού του του προκαλούσε σφοδρή αναστάτωση και περιέργεια, που μάταια αγωνιζόταν να κρύψει πίσω από ύπουλες, ειρωνικές ερωτήσεις και υπαινιγμούς. Όταν ο θεός πίστευε πλέον ότι η επιτυχία του ήταν βέβαιη και άρχιζε να κάνει τον σπουδαίο, ο πατέρας μου παρασυρόταν και συμμετείχε με κερδοσκοπική αδελφικότητα στα σχέδια του ευφυούς συγγενή, μέχρι που ερχόταν η αναπόφευκτη αποτυχία, μπροστά στην οποία ο θεός απλώς ανασήκωνε τους ώμους του, ενώ ο πατέρας, οργισμένος, τον έλουζε

με χλευαστικά σχόλια και προσβολές, και για μήνες ολόκληρους δεν γύριζε να τον κοιτάξει ή να του μιλήσει.

Χάρη στον Κόνραντ το χωριό μας είδε για πρώτη φορά πλεούμενο με πανιά, και η βάρκα του πατέρα μου είχε κάποια σχέση με όλο αυτό. Ο θεός έφτιαξε τα πανιά και τα σχοινιά με τον ίδιο τρόπο που έφτιαχνε ξυλογραφίες για αλμανάκ, και σε τελική ανάλυση δεν έφταιγε ο Κόνραντ που η βαρκούλα μας ήταν πολύ στενή για ιστιοφόρο. Οι προετοιμασίες κράτησαν εβδομάδες, ο πατέρας μου κόντεψε να τρελαθεί από την αγωνία, την ένταση και την προσμονή, ενώ όλο το χωριό δεν μιλούσε για τίποτε άλλο πέρα από το καινούριο εγχείρημα του Κόνραντ Κάμεντσιντ. Το ανεμοδαρμένο πρωινό στα τέλη του καλοκαιριού που η βάρκα ανοίχτηκε για πρώτη φορά στη λίμνη μάς έμεινε αξέχαστο. Ο πατέρας μου, που είχε τις επιφυλάξεις του και φοβόταν μια πιθανή καταστροφή, δεν συμμετείχε στο πρώτο εκείνο ταξίδι και, προς μεγάλη μου απογοήτευση, μου απαγόρευσε κι εμένα να πάω. Μόνο ο γιος του Φίσλι, του φούρναρη, συνόδευσε τον ιστιοπλόο. Όμως όλο το χωριό είχε έρθει στον στρωμένο με χαλίκι χώρο μπροστά από το σπίτι μας και στον μικρό μας κήπο για να παρακολουθήσει το πρωτοφανές θέαμα. Πάνω από τη λίμνη φυσούσε ένας δυνατός ανατολικός άνεμος. Στην αρχή ο μικρός του φούρναρη χρειάστηκε να τραβήξει κουπί, ώσπου η βάρκα να πάρει σωστή θέση σε σχέση με τον αέρα και το πανί της να φουσκώσει για να μπορέσει να αναχωρήσει περήφανα. Την παρακολουθούσαμε με θαυμασμό να εξαφανίζεται πίσω από το πιο κοντινό βουνό και ετοιμαστήκαμε να υποδεχτούμε τον πανέξυπνο θείο στην

επιστροφή του ως νικητή, νιώθοντας ντροπή για τις κοροϊδίες και τις επιφυλάξεις μας. Ωστόσο, όταν η βάρκα επέστρεψε το βράδυ, δεν είχε πια πανιά, οι ναύτες της έμοιαζαν πιο πολύ νεκροί παρά ζωντανοί και ο γιος του φούρναρη έβηξε και έλεγε: «Χάσατε τρομερή διασκέδαση, παρά τρίχα θα είχατε δυο πτώματα να κηδέψετε την Κυριακή». Ο πατέρας μου χρειάστηκε να βάλει δυο καινούριες σανίδες στη βάρκα, και από τότε δεν ξαναφάνηκε πανί στη γαλάζια επιφάνεια της λίμνης. Για καιρό, όποτε ο Κόνραντ φαινόταν βιαστικός, του φώναζαν: «Ε, Κόνραντ, δεν ανοίγεις τα πανιά;». Ο πατέρας μου κατάπιε τον θυμό του και, για μεγάλο διάστημα, κάθε φορά που συναντούσε τον καημένο τον γαμπρό του, γυρνούσε αλλού το κεφάλι κι έφτυνε για να δείξει την ανείπωτη περιφρόνησή του. Αυτή η ιστορία τράβηξε καιρό, ώπου μια μέρα ο Κόνραντ τού παρουσίασε την ιδέα του για έναν πυρίμαχο φούρνο, πράγμα το οποίο προξένησε πάλλι τρελό σαρκασμό και στοίχισε στον πατέρα μου τέσσερα ολόκληρα τάλιρα. Αλίμονο σε όποιον τολμούσε να του θυμίσει την ιστορία με τα τάλιρα! Πολύ αργότερα, όταν κάποια στιγμή βρεθήκαμε σε ανάγκη στο σπίτι, η μητέρα είπε πάνω στην κουβέντα τι καλά που θα ήταν να είχαμε τώρα εκείνα τα λεφτά που είχαν πάει χαμένα. Ο πατέρας αναποκοκκίνισε, όμως συγκρατήθηκε και είπε μονάχα: «Καλύτερα να τα είχα πει σε μία και μόνο Κυριακή».

Κάθε χρονιά, στα τέλη του χειμώνα ερχόταν ο νοτιάς με τον βαρύτονο μανιασμένο βρυχηθμό του, που ο άνθρωπος των Άλπεων τον ακούει τρέμοντας από φρίκη και τον λαχταρά με μαράζι όταν βρίσκεται στην ξενιτιά.

Όταν πλησιάζει ο νοτιάς, άντρες και γυναίκες, βουνά, αγρίμια και οικοσίτα ζώα τον αισθάνονται ώρες πριν. Τον ερχομό του, του οποίου σχεδόν πάντα προηγούνται ψυχροί αντίθετοι άνεμοι, τον αναγγέλλει ένα θερμό, βαθύ βουητό. Το γαλαζοπράσινο νερό της λίμνης γίνεται μέσα σε μια στιγμή μαύρο σαν το μελάνι και βγάζει ξαφνικά φουριόζικο λευκό αφρό. Και αμέσως μετά η λίμνη, που μέχρι πριν από λίγα λεπτά ήταν ήσυχη και γαλήνια, αρχίζει να λυσομανάει και τα κύματα σκάνε οργισμένα στην όχθη όπως της θάλασσας. Την ίδια στιγμή ολάκερο το τοπίο ζαρώνει φοβισμένο. Στις κορυφές, που όλο τον καιρό στέκονταν καθηλωμένες πέρα μακριά, μπορεί κανείς τώρα να μετρήσει τους βράχους, και από τα χωριά, που όλο τον καιρό φαίνονταν σε απόσταση σαν σκούρες κηλίδες, ξεχωρίζουν τώρα οι στέγες, τα επιστεγάσματα και τα παράθυρα. Τα πάντα μαζεύονται και συγκεντρώνονται, βουνά, λιβάδια και σπίτια, σαν φοβισμένο κοπάδι. Και μετά αρχίζει η οργισμένη βοή και η γη τρέμει. Τα ταραγμένα κύματα της λίμνης παρασύρονται όσο πιάνει το μάτι σαν καπνός στον άνεμο, και διαρκώς, ακόμη και τη νύχτα, αντηχεί παντού η απελπισμένη μάχη της θύελλας με τα βουνά. Έπειτα από λίγο στα χωριά φτάνουν ειδήσεις για ξεχειλισμένους χειμάρρους, κατεστραμμένα σπίτια, διαλυμένες βάρκες, πατεράδες και αδερφούς που εξαφανίστηκαν.

Στα παιδικά μου χρόνια τον έτρεμα τον νοτιά, τον μιλούσα. Με το ξύπνημα όμως της άγριας εφηβείας άρχισα να τον αγαπώ εκείνο τον αντάρτη, τον αιώνιο νέο, τον τολμηρό μαχητή, τον προάγγελο της άνοιξης. Ήταν υπέροχο το πώς ξεκινούσε την άγρια μάχη του, γεμάτος ζωή,

ενθουσιασμό και ελπίδα, ορμητικός, γελαστός μέσα στον αχό του, πώς χιμούσε ουρλιάζοντας από τα φαράγγια, καταβρόχθιζε το χιόνι από τους βράχους, έκανε με τα τραχιά του χέρια τα ρωμαλέα γέρικα δασόπευκα να λυγούν στενάζοντας. Αργότερα η αγάπη μου έγινε πιο βαθιά, και στο πρόσωπο του νοτιά χαιρέτιζα τον γλυκό, όμορφο, πλούσιο Νότο, από όπου πηγάζουν πάντα ποταμοί χαράς, ζεστασιάς και ομορφιάς, για να χυθούνε στα βουνά και τελικά να ξεψυχήσουν εξαντλημένοι στον ψυχρό, επίπεδο Βορρά. Δεν υπάρχει τίποτα πιο παράξενο και πιο εξαίσιο από τον γλυκό πυρετό του νοτιά, που κατακυριεύει τους κατοίκους των βουνών και κυρίως τις γυναίκες, τους κλέβει τον ύπνο και χαϊδεύει κι αναστατώνει τις αισθήσεις τους. Είναι ο Νότος, που πέφτει με ορμή και φλόγα στο στήθος του στεγνού, φτωχού Βορρά και αναγγέλλει στα χιονισμένα αλπικά χωριά πως στις κοντινές πορφυρές λίμνες στα νότια της χώρας άνθισαν πάλι τα ηράνθημα, οι νάρκισσοι και οι αμυγδαλιές.

Η ωραιότερη εποχή έρχεται όταν κοπάζει ο νοτιάς και λιώνουν οι τελευταίες βρόμικες χιονοστιβάδες. Τότε τα κιτρινωπά ανθισμένα λιβάδια απλώνονται προς κάθε κατεύθυνση στα βουνά, οι πάντα χιονισμένες κορφές και οι παγετώνες στέκουν αγνοί και μακάριοι στα ύψη, η λίμνη γίνεται γαλάζια, το νερό ζεσταίνεται και μέσα του καθρεφτίζονται ο ήλιος και τα σύννεφα.

Όλα αυτά φτάνουν για να γεμίσουν την παιδική ηλικία και, στην ανάγκη, ακόμη και ολόκληρη τη ζωή ενός ανθρώπου. Γιατί όλα αυτά μιλούν δυνατά και αδιάκοπα τη γλώσσα του Θεού, όπως ποτέ δεν το κατάφεραν ανθρώπινα χείλη. Όποιος την άκουσε όταν ήταν παιδί, την

ακούει να αντηχεί μέσα του όλη του τη ζωή, γλυκιά και δυνατή και τρομερή, και δεν ξεφεύγει ποτέ από τη γητεία της. Κάποιος που έχει πατρίδα του τα βουνά μπορεί να μελετά χρόνια φιλοσοφία ή φυσική ιστορία και να προσπαθεί να τα βρει με τον Θεό, αλλά όταν νιώθει πάλι τον νοτιά ή ακούει μια χιονοστιβάδα να συντρίβεται στα δέντρα, νιώθει την καρδιά του να τρέμει στο στήθος του και οι σκέψεις του γυρίζουν στον Θεό και στον θάνατο.

Δίπλα στο σπιτάκι του πατέρα μου υπήρχε ένας κηπάκος χωρίς φράχτη. Έβγαζε κάτι σκληρά μαρούλια, ρέβες και λάχανα· επίσης, η μητέρα είχε φτιάξει ένα συγκινητικά πενιχρό μακρόστενο παρτέρι για λουλούδια, στο οποίο μαράζωναν ελπιδοφόρα και άθλια δυο μακρόμισχος τριανταφυλλίες, μια ντάλια και μια χούφτα ρεζεντά. Δίπλα στον κήπο υπήρχε ένας ακόμη μικρότερος χώρος, στρωμένος με βότσαλα, που έφτανε ως τη λίμνη. Εκεί βρίσκονταν δυο σπασμένα βαρέλια, λίγες σανίδες και πάσσαλοι, και κάτω, στο νερό, ήταν δεμένη η βάρκα μας, που εκείνη την εποχή την επισκευάζαμε και την πισσώναμε κάθε δυο χρόνια. Οι μέρες που γινόταν αυτή η δουλειά έχουν μείνει ανεξίτηλα χαραγμένες στη μνήμη μου. Ήταν ζεστά απογεύματα στις αρχές του καλοκαιριού, πάνω από τον μικρό κήπο πετούσαν στον ήλιο πεταλούδες κίτρινες σαν το θειάφι, η λίμνη ήταν ακίνητη σαν λάδι, λαμπύριζε γαλάζια και ήσυχη, οι κορυφές των βουνών ήταν τυλιγμένες σε μια απαλή καταχνιά και ο χώρος με τα βότσαλα μύριζε έντονα πίσσα και λαδομπογιά. Η μυρωδιά της πίσσας έμενε στη βαρκούλα όλο το καλοκαίρι. Ακόμη και μετά από πολλά χρόνια, κάθε φορά που βρισκόμουν κοντά στη θάλασσα και ένιωθα να αιωρείται στα ρουθούνια μου

η μυρωδιά του νερού και της πίσσας, στα μάτια μου ερχόταν το μικρό πλάτωμα στη λίμνη και έβλεπα πάλι τον πατέρα μου με τα ρούχα της δουλειάς και το πινέλο στο χέρι, έβλεπα τα γαλαζωπά συννεφάκια από την πίπα του ν' ανεβαίνουν στον ήρεμο καλοκαιρινό αέρα και τις λαμπερές κίτρινες πεταλούδες να χορεύουν αβέβαια και δειλά. Εκείνες τις μέρες ο πατέρας μου είχε ασυνήθιστα καλή διάθεση, σφύριζε κάνοντας τρίλιες, πράγμα το οποίο κατάφερνε περίφημα, και κάπου κάπου έβγαζε έναν και μοναδικό σύντομο λαρυγγισμό γιοντλ, όχι όμως πολύ δυνατό. Η μητέρα μαγείρευε κάτι καλό για το βράδυ, και τώρα καταλαβαίνω πως το έκανε με την κρυφή ελπίδα ότι ο Κάμεντςιντ δεν θα πήγαινε στο καπηλειό. Εκείνος όμως πήγαινε.

Δεν μπορώ να πω ότι οι γονείς μου προώθησαν ή εμπόδισαν την εξέλιξη της νεανικής μου ψυχής. Τα χέρια της μητέρας μου ήταν διαρκώς απασχολημένα σε κάποια δουλειά, και είναι βέβαιο ότι το τελευταίο πράγμα που ενδιέφερε τον πατέρα μου ήταν τα ζητήματα διαπαιδαγώγησης. Αρκετές δουλειές είχε να κάνει, να καταφέρνει να κρατάει ζωντανά τα λίγα καχεκτικά καρποφόρα δέντρα του, να φροντίζει το χωραφάκι του με τις πατάτες και να ελέγχει τον σανό. Ωστόσο, κάθε δύο βδομάδες περίπου, το βράδυ πριν βγει για να πάει στην ταβέρνα, με έπαιρνε από το χέρι και εξαφανιζόμασταν μαζί σιωπηλά στη σοφίτα πάνω από τον στάβλο όπου φυλάγαμε τον σανό. Εκεί γινόταν μια παράξενη τελετή τιμωρίας και εξιλέωσης: Μου έδινε ένα γερό χέρι ξύλο χωρίς κανείς από τους δυο μας να ξέρει ακριβώς για ποιο λόγο. Ήταν μια σιωπηλή θυσία στον βωμό της Νέμεσης, προσφερόταν χωρίς καμιά επίπληξη από την πλευρά του και χωρίς φωνές από τη δική μου, σαν

να ήταν φόρος υποτέλειας σε μια μυστηριώδη δύναμη. Στα κατοπινά χρόνια, κάθε φορά που άκουγα να μιλάνε για «τυφλό πεπρωμένο» μου έρχονταν στο μυαλό εκείνες οι μυστηριώδεις σκηνές και μου φαίνονταν σαν εξαιρετικά παραστατικές απεικονίσεις αυτής της έννοιας. Χωρίς να το γνωρίζει, ο καλός μου πατέρας ακολουθούσε τότε την απλή παιδαγωγική την οποία εφαρμόζει και η ίδια η ζωή όταν πότε πότε εξαπολύει εναντίον μας στα καλά καθούμενα κεραυνούς και μας αφήνει να καταλάβουμε μόνοι μας με ποιες πράξεις μας προκαλέσαμε τις ανώτερες δυνάμεις. Δυστυχώς, εγώ έκανα πολύ σπάνια τέτοιες σκέψεις, ή σχεδόν ποτέ· δεχόμουν εκείνη τη σωματική τιμωρία, που εφαρμοζόταν σε δόσεις, με πείσμα και χωρίς να κάνω τον επιθυμητό απολογισμό, και μάλιστα χαιρόμουν που είχα πληρώσει το χρέος μου και είχα μπροστά μου δύο βδομάδες χωρίς τιμωρία. Στις προσπάθειες του γέρου μου όμως να με στρώσει στη δουλειά αντιδρούσα επιδεικνύοντας πολύ περισσότερη αυτονομία. Η ακατανόητη και ανοιχτοχέρα φύση είχε ενώσει μέσα μου δύο αντικρουόμενα χαρίσματα: μια ασυνήθιστη σωματική δύναμη και μια δυστυχώς καθόλου μικρότερη απέχθεια για τη δουλειά. Ο πατέρας μου έκανε τα πάντα για να γίνω χρήσιμος γιος και βοηθός, αλλά εγώ επιστράτευα κάθε πιθανή πονηριά για να γλιτώσω από τις δουλειές που μου ανέθετε, και, από το γυμνάσιο ακόμη, κανέναν ήρωα της μυθολογίας δεν συμπονούσα περισσότερο από τον Ηρακλή, που του είχαν φορτώσει εκείνους τους ξακουστούς, απαίσιους άθλους. Εκείνο τον καιρό μού φαινόταν πως δεν υπήρχε τίποτα καλύτερο από το να τριγυρίζω άπραγος στους βράχους, στα λιβάδια ή κοντά στο νερό.

Τα βουνά, η λίμνη, η θύελλα και ο ήλιος ήταν οι φίλοι μου, μου έλεγαν ιστορίες, με εκπαίδευαν, και για πολύ καιρό μου ήταν πιο αγαπητά και οικεία από κάθε ανθρώπινο πλάσμα και από κάθε ανθρώπινο πεπρωμένο. Όμως αυτά που προτιμούσα πιο πολύ από όλα, από τη λαμπερή λίμνη, τα θλιμμένα δασόπευκα και τους ηλιόλουστους βράχους, ήταν τα σύννεφα.

Δείξτε μου μέσα στον απέραντο κόσμο έναν άνθρωπο που γνωρίζει καλύτερα και αγαπάει περισσότερο τα σύννεφα απ' όσο εγώ! Ή δείξτε μου ένα πράγμα στον κόσμο που είναι πιο όμορφο από τα σύννεφα! Είναι παιχνίδι και παρηγοριά για τα μάτια, είναι ευλογία και δώρο Θεού, είναι οργή και φόβος θανάτου. Είναι τρυφερά, απαλά και γαλήνια σαν τις ψυχές των νεογέννητων, είναι όμορφα, πλούσια και γενναιόδωρα σαν αγαθοί άγγελοι, είναι σκοτεινά, αναπόδραστα και ανελέητα σαν τους αγγελιαφόρους του θανάτου. Αιωρούνται ασημένια σχηματίζοντας ένα λεπτό στρώμα, πλέουν χαμογελώντας, λευκά με χρυσαφένιο περίγραμμα, στέκονται τεμπέλικα με τα κίτρινα, κόκκινα και γαλαζωπά τους χρώματα. Γλιστρούν ζοφερά και αργά σαν φονιάδες, κρέμονται θλιμμένα και ονειροπόλα στα χλωμά ύψη σαν βαρύθυμοι ερημίτες. Παίρνουν τη μορφή μακάριων νήσων και τη μορφή αγγέλων που δίνουν την ευλογία τους, μοιάζουν με απειλητικά χέρια, με ιστία που ανεμίζουν, με πλάνητες γερανούς. Αιωρούνται ανάμεσα στον ουρανό του Θεού και στη φτωχή γη σαν όμορφες παραβολές για όλη την ανθρώπινη νοσταλγία και λαχτάρα, και ανήκουν και στα δύο - είναι όνειρα της γης μέσα στα οποία η στιγματισμένη της ψυχή σμίγει με τον καθάριο ουρανό. Είναι το αιώνιο σύμβολο κάθε

περιπλάνησης, κάθε αναζήτησης, επιθυμίας και πόθου για ένα σπιτικό. Και έτσι όπως κρέμονται άτολμα και γεμάτα λαχτάρα και ανυποχώρητα, έτσι κρέμονται άτολμες και γεμάτες λαχτάρα και ανυποχώρητες οι ψυχές των ανθρώπων ανάμεσα στον χρόνο και στην αιωνιότητα.

Αχ, τα σύννεφα, όμορφα, αιωρούμενα, ακάματα! Ήμουν ένα ανήξερο παιδί και τα αγαπούσα, τα κοιτούσα και δεν γνώριζα ότι κι εγώ σαν σύννεφο θα πορευόμουν στη ζωή – περαστικός, ξένος παντού, να αιωρούμαι ανάμεσα στον χρόνο και στην αιωνιότητα. Από τα παιδικά μου χρόνια είχαν γίνει για μένα αγαπημένοι φίλοι και αδερφοί. Δεν γίνεται να βγω στο δρομάκι και να μη χαιρετηθούμε, να μη γνέψουμε ο ένας στον άλλο και να μην κοιταχτούμε για μια στιγμή στα μάτια. Και δεν ξέχασα ποτέ όσα με είχαν μάθει τότε: τα σχήματά τους, τα χρώματα, τις κινήσεις, τα παιχνίδια τους, τους κυκλωτικούς χορούς τους και το ραχάτι τους, και τις παράξενες γήινες κι ουράνιες ιστορίες τους.

Και προπάντων την ιστορία της Πριγκίπισσας του Χιονιού. Διαδραματίζεται στην κεντρική οροσειρά λίγο πριν από τον χειμώνα, όταν φυσάει ζεστός, χαμηλός άνεμος. Η Πριγκίπισσα του Χιονιού εμφανίζεται με μια μικρή ακολουθία, έρχονται από δυσθεώρητα ύψη και αναζητούν ένα μέρος στις πτυχές του βουνού ή στις επίπεδες κορυφές για να ξαποστάσουν. Ο δολερός γρέγος κοιτάζει με φθόνο την ανυποψίαστη συντροφιά που κάθεται να ξεκουραστεί, γλείφει με κρυφή απληστία την πλαγιά του βουνού και τους χιμάει ξαφνικά θυμωμένος και μανιασμένος. Πετάνει στην όμορφη Πριγκίπισσα μαύρα ξεσκισμένα κουρέλια από σύννεφα, τη χλευάζει, την

προκαλεί για καβγά, θέλει να τη διώξει. Η Πριγκίπισσα αναστατώνεται για λίγο, περιμένει, κάνει υπομονή και μερικές φορές ανεβαίνει ξανά στα υψώματά της κουνώντας το κεφάλι αργά και ειρωνικά. Άλλες φορές όμως συγκεντρώνει ξαφνικά γύρω της τις τρομαγμένες φίλες της, αποκαλύπτει το λαμπερό βασιλικό της πρόσωπο και αποκρούει με ψυχρότητα το τελώνιο. Αυτό διστάζει, ουρλιάζει, φεύγει. Κι εκείνη παραμένει γαλήνια στον τόπο που επέλεξε, καλύπτει παντού με λεπτή ομίχλη τον θρόνο της, και, όταν η ομίχλη διαλύεται, οι πτυχές και οι κορυφές των βουνών βρίσκονται μπροστά της, αστραφτερές και ευκρινείς, καλυμμένες με αγνό, λευκό φρέσκο χιόνι.

Σε αυτή την ιστορία υπήρχε κάτι ευγενικό, κάτι για την ψυχή και τον θρίαμβο της ομορφιάς, κάτι που με μάγευε και συγκινούσε τη μικρή μου καρδιά σαν χαρμόσυνο μυστικό.

Σύντομα ήρθε ο καιρός που μπορούσα να πλησιάσω τα σύννεφα, να περπατήσω ανάμεσά τους και να παρατηρήσω μερικά απ' αυτά από ψηλά. Ήμουν δέκα χρονών όταν κατέκτησα την πρώτη μου κορυφή, το Ζέναλπιστοκ, στους πρόποδες του οποίου βρισκόταν το χωριουδάκι μας, το Νίμικον. Τότε είδα για πρώτη φορά τον τρόπο και τις ομορφιές των βουνών: βαθιά σχισμένα φαράγγια γεμάτα πάγο και νερό από λιωμένο χιόνι, παγετώνες σαν από πράσινο γυαλί, φρικτούς λιθώνες και, πάνω από όλα, σαν καμπάνα, ψηλός και στρογγυλός, ο ουρανός. Όποιος έχει ζήσει δέκα χρόνια στριμωγμένος ανάμεσα στο βουνό και στη λίμνη, με τα κοντινά βουνά ολόγυρα να τον περιστοιχίζουν, δεν μπορεί να ξεχάσει τη μέρα που είδε για πρώτη φορά τον τεράστιο, απέραντο ουρανό από πάνω

του και τον απεριόριστο ορίζοντα μπροστά του. Ήδη καθώς ανέβαινα με είχε καταπλήξει το καθηλωτικό μέγεθος των γκρεμνών και των κατακόρυφων βράχων, που η θέα τους μου ήταν οικεία από κάτω. Και τώρα, νικημένος από το μεγαλείο της στιγμής, έβλεπα αίφνης με φόβο και αγαλλίαση την πελώρια απεραντοσύνη να εισβάλλει μέσα μου. Τόσο απίθανα μεγάλος ήταν λοιπόν ο κόσμος! Ολόκληρο το χωριό μας, χαμένο εκεί κάτω βαθιά, ήταν μια μικρή φωτεινή κηλίδα. Κορυφές, που από την κοιλάδα φαίνονταν να γειτονεύουν, απείχαν στην πραγματικότητα πολλές ώρες η μία από την άλλη.

Τότε άρχισα να υποψιάζομαι ότι δεν είχα ρίξει ακόμη παρά μια ελάχιστη ματιά στον κόσμο, ότι δεν είχα απόφια την εικόνα του και ότι υπήρχαν βουνά που έστεκαν και έπεφταν, ότι μπορεί να συνέβαιναν σπουδαία πράγματα για τα οποία στην απομακρυσμένη ορεινή γωνιά μας δεν έφτανε η παραμικρή είδηση. Ταυτόχρονα όμως κάτι έτρεμε μέσα μου σαν τη βελόνα της πυξίδας και με ωθούσε ασυνείδητα και με δύναμη προς εκείνη την απεραντοσύνη. Και τότε ήταν που, βλέποντας πόσο μακριά ταξίδευαν τα σύννεφα, κατανόησα για πρώτη φορά την ομορφιά και τη μελαγχολία τους.

Οι δύο ενήλικες συνοδοιπόροι μου επαίνεσαν την ωραία μου ανάβαση, κάθισαν λίγο να ξεκουραστούν στην παγωμένη κορυφή και γελούσαν με το σάστισμα και τη χαρά μου. Εγώ όμως, μόλις μου πέρασε η πρώτη μεγάλη έκπληξη, βάλθηκα να μουγκρίζω δυνατά σαν ταύρος από ευχαρίστηση και έξαψη στον διαυγή αέρα. Ήταν ο πρώτος μου, άναρθρος ύμνος στην ομορφιά. Περίμενα ν' ακούσω έναν ηχηρό αντίλαλο, όμως η κραυγή μου

έσβησε χωρίς ίχνος στα ήσυχα ύψη, σαν αδύναμο τιτίβισμα πουλιού. Ντράπηκα και παρέμεινα σιωπηλός.

Εκείνη τη μέρα ήταν σαν να έσπασε ο πάγος στη ζωή μου. Γιατί από τότε τα γεγονότα ακολουθούσαν το ένα το άλλο. Πρώτα πρώτα άρχισαν να με παίρνουν συχνά μαζί τους στις εκδρομές στο βουνό, ακόμη και σε πιο δύσκολες, κι εγώ εισχωρούσα με μια παράξενη ανησυχία κι ευχαρίστηση στα μεγάλα μυστικά των υψομέτρων. Εκεί πάνω αναγορεύτηκα γιδοβοσκός. Σε μια από τις πλαγιές όπου πήγαινα συχνά τα ζώα μου υπήρχε μια απάνεμη γωνιά πνιγμένη στις μπλε γεντιανές και στις κόκκινες σαξιφράγκες ήταν το πιο αγαπημένο μου μέρος στον κόσμο. Από κει δεν φαινόταν το χωριό, και από τη λίμνη μπορούσες να δεις μόνο μια στενή αστραφτερή λωρίδα πάνω από τους βράχους, όμως τα λουλούδια έλαμπαν με τα γελαστά δροσερά τους χρώματα, ο γαλάζιος ουρανός απλωνόταν σαν στέγη πάνω από τις χιονισμένες κορυφές, και μαζί με τον λεπτό ήχο από τα κουδουνάκια των κατσικιών αντηχούσε αδιάκοπα ο κοντινός καταρράκτης. Εκεί ξαπλωνόμουν στη ζεστασιά, χάζευα θαυμάζοντας τα λευκά συννεφάκια και δοκίμαζα σιγανούς λαρυγγισμούς γιοντλ, μέχρι που οι κατσίκες αντιλαμβάνονταν τη νωθρότητά μου και επιχειρούσαν όλων των ειδών τα απαγορευμένα κόλπα και τις αταξίες. Πάντως από τις πρώτες εβδομάδες το μεγαλείο μου υπέστη μια μεγάλη ρωγμή, όταν, κυνηγώντας μια κατσίκα που το είχε σκάσει, κατακρημνίστηκε σε μια χαράδρα. Η κατσίκα σκοτώθηκε κι εμένα με πονούσε το κεφάλι μου· επίσης έφαγα ένα γερό χέρι ξύλο, το 'σκασα από τον πατέρα μου και με έφεραν πίσω με παρακάλια και οδυρμούς.

Αυτές οι περιπέτειες θα μπορούσαν να είναι οι πρώτες και οι τελευταίες μου. Τότε τούτο το βιβλιαράκι δεν θα είχε γραφτεί και πολλές άλλες προσπάθειες και κουταμάρες δεν θα είχαν γίνει. Ίσως να είχα παντρευτεί κάποια ξαδέρφη ή να είχα βρεθεί σωριασμένος και ξεπαγιασμένος σε καμιά γωνιά μέσα στο λιωμένο χιόνι. Και μάλλον δεν θα ήταν άσχημα. Όμως όλα ήρθαν διαφορετικά και δεν έχω δικαίωμα να συγκρίνω το πραγματικό με το υποθετικό.

Ο πατέρας μου έκανε πότε πότε μικροδουλειές για το μοναστήρι στο Βέλσντορφ. Κάποια στιγμή που ήταν άρρωστος με πρόσταξε να τους ειδοποιήσω ότι δεν μπορούσε να πάει. Εγώ όμως δεν έκανα αυτό που μου είπε, αλλά δανείστηκα από τον γείτονα χαρτί και πένα κι έγραψα ένα ευγενέστατο γράμμα στους αδερφούς, το έδωσα στην ταχυδρόμο να τους το πάει και ανέβηκα μόνος μου στο βουνό.

Την επόμενη εβδομάδα, μια μέρα γύρισα στο σπίτι και βρήκα εκεί έναν αδερφό από το μοναστήρι που περίμενε αυτόν που είχε γράψει το όμορφο γράμμα. Ανησύχησα λίγο, αλλά εκείνος με επαίνεσε και προσπάθησε να πείσει τον γέρο μου να μου επιτρέψει να πάω να μαθητεύσω κοντά του. Εκείνη την περίοδο ο θείος Κόνραντ βρισκόταν σε ευμένεια, κι έτσι ζητήθηκε η γνώμη του. Εννοείται πως ενθουσιάστηκε αμέσως και είπε ότι έπρεπε να μορφωθώ και αργότερα να σπουδάσω και να γίνω λόγιος και κύριος. Ο πατέρας μου πείστηκε, και πλέον το μέλλον μου αποτελούσε, μαζί με τον πυρίμαχο φούρνο, τη βάρκα με το πανί και άλλες παρόμοιες φαντασιοπληξίες, ακόμη ένα από τα επικίνδυνα σχέδια του θείου.

Ξεκίνησα αμέσως να διαβάζω και να μαθαίνω με εντατικότατο ρυθμό λατινικά, βιβλική ιστορία, βοτανική και γεωγραφία. Όλα αυτά με ευχαριστούσαν πολύ και δεν σκεφτόμουν ότι τέτοια ξενικά πράγματα θα μπορούσαν να μου στοιχίσουν την πατρίδα μου και μερικά όμορφα χρόνια. Δεν ήταν μόνο τα λατινικά. Ο πατέρας μου θα με είχε κάνει γεωργό ακόμη κι αν ήξερα απέξω κι ανακατωτά όλους τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς. Όμως εκείνος ο έξυπνος άνθρωπος είχε κοιτάξει στα μύχια της ύπαρξής μου, εκεί όπου φώλιαζε ως κυρίαρχη αρετή και πυρήνας μου η ακατανίκητη νωθρότητά μου. Σε κάθε ευκαιρία κοιτούσα να ξεφύγω από τη δουλειά και να τρέξω στα βουνά ή στη λίμνη, κρυβόμουν στις πλαγιές, διάβαζα, ονειρευόμουν και τεμπέλιαζα. Αυτά έβλεπε ο πατέρας μου και με άφησε να φύγω.

Εδώ μου δίνεται η ευκαιρία να πω λίγα πράγματα για τους γονείς μου. Η μητέρα μου είχε υπάρξει κάποτε ωραία, όμως το μόνο που απόμενε πια ήταν η γερή, ευθυτενής κορμοστασιά της και τα γοητευτικά σκούρα της μάτια. Ήταν ψηλή, εξαιρετικά δυνατή, εργατική και σιωπηλή. Παρόλο που ήταν το ίδιο έξυπνη με τον πατέρα και υπερείχε σε σωματική δύναμη, δεν έκανε εκείνη κουμάντο στο σπίτι, άφηνε την κυριαρχία στον άντρα της. Εκείνος ήταν μετρίου αναστήματος, με άκρα λεπτά και σχεδόν απαλά, το κεφάλι του πεισματάρικο κι έξυπνο· το πρόσωπό του ήταν ανοιχτόχρωμο και γεμάτο μικρές, αεικίνητες ρυτίδες. Είχε και μια μικρή κατακόρυφη ρυτίδα στο μέτωπο, που σκούραινε όταν έσμιγε τα φρύδια του και του έδινε μια όψη θλιβερής οδύνης· τότε ο πατέρας μου έμοιαζε σαν να προσπαθούσε να κατανοήσει κάτι

πολύ σημαντικό, αλλά είχε χάσει και ο ίδιος κάθε ελπίδα ότι θα το κατάφερνε. Υπήρχε πάνω του μια μελαγχολία, όμως κανείς δεν της έδινε σημασία, αφού σχεδόν όλοι οι κάτοικοι της περιοχής μας διακατέχονται από μια μόνιμη ψυχική κατήφεια, που οφείλεται στους μακρούς χειμώνες, στους κινδύνους, στον κοπιαστικό αγώνα για την επιβίωση και στην απομόνωση από τον υπόλοιπο κόσμο.

Είχα πάρει σημαντικά στοιχεία του χαρακτήρα μου και από τους δύο γονείς μου. Από τη μητέρα μου, τη σεμνή σοφία της ζωής, λίγη εμπιστοσύνη στον Θεό και μια ήρεμη, λιγομίλητη ιδιοσυγκρασία. Από τον πατέρα, αντίθετα, είχα πάρει τον φόβο για τις μόνιμες αποφάσεις, την ανικανότητα να διαχειρίζομαι χρήματα και την τέχνη να πίνω πολύ και να στοχάζομαι. Αυτό το τελευταίο δεν φαινόταν ακόμη σ' εκείνη την τρυφερή ηλικία. Είχα πάρει τα μάτια και το στόμα του πατέρα μου και από τη μητέρα τη βαριά, σταθερή περπατησιά και την κορμοστασιά, όπως επίσης και τη μεγάλη μυϊκή δύναμη. Από τον πατέρα μου και από τη ράτσα μας γενικά είχα κληρονομήσει μια χωριάτικη πονηριά, αλλά και τη σκυθρωπή φύση μου και την τάση για αναίτια βαρυθυμία. Και αφού ήταν γραφτό μου να ζήσω και να κοπιάσω για χρόνια σε ξένα μέρη, θα ήταν πολύ καλύτερα για μένα αν, αντί γι' αυτά, είχα κληρονομήσει λίγη ζωντάνια και μια δόση χαρούμενης ελαφρότητας.

Με αυτά τα εφόδια και με μια καινούρια φορεσιά ξεκίνησε το ταξίδι μου στη ζωή. Τα γονικά χαρίσματα αποδείχτηκαν καλά, αφού, από τότε που βγήκα στον κόσμο, στηρίχτηκα στις δυνάμεις μου. Πάντως κάτι πρέπει να μου έλειπε, κάτι που δεν μου έδωσε ποτέ ούτε η γνώση

ούτε η ζωή στον κόσμο. Γιατί σήμερα μπορώ ακόμη, όπως και παλιά, να κατακτήσω ένα βουνό, να κάνω πεζοπορία ή να κωπηλατήσω δέκα ώρες και στην ανάγκη να σκοτώσω άνθρωπο με τα χέρια μου, όμως, όσον αφορά την τέχνη της ζωής, μου λείπουν τώρα όσα και τότε. Η πρώιμη, μονόπλευρη συναναστροφή μου με τη γη και τα φυτά της και τα ζώα της δεν με είχε βοηθήσει πολύ να αναπτύξω κοινωνικές δεξιότητες, και ακόμη και σήμερα τα όνειρά μου αποτελούν μια παράξενη απόδειξη για την κλίση μου προς μια καθαρά ζωώδη ζωή. Ονειρεύομαι πολύ συχνά ότι είμαι ξαπλωμένος στην ακροθαλασσιά σαν ζώο, συνήθως σαν φώκια, και τότε νιώθω τόσο μεγάλη ευδαιμονία, που όταν ξυπνάω και συνειδητοποιώ πάλι την ανθρώπινη φύση μου, δεν αισθάνομαι με κανέναν τρόπο χαρά ή περηφάνια, αλλά θλίψη. Πήγαινα σε ένα γυμνάσιο το οποίο, όπως συνηθιζόταν, μου παρείχε στέγη και φαγητό· με προόριζαν για φιλόλογο. Κανείς δεν ξέρει για ποιο λόγο. Δεν υπάρχει πιο άχρηστο και βαρετό αντικείμενο, και τόσο ξένο στην ιδιοσυγκρασία μου.

Τα χρόνια του σχολείου πέρασαν γρήγορα. Ανάμεσα στους τσακωμούς και στα μαθήματα υπήρχαν ώρες που μου έλειπε το σπίτι μου, ώρες που ονειρευόμουν με τόλμη το μέλλον, ώρες που περνούσα γεμάτος δέος μπροστά στη γνώση. Και μαζί με όλα αυτά υπήρχε και η έμφυτη οκνηρία μου, η οποία μου προξενούσε κάθε λογής πίκρες και τιμωρίες, που έπειτα έδιναν τη θέση τους σε κάποιο νέο ενθουσιασμό.

«Πέτερ Κάμεντσιντ», έλεγε ο καθηγητής μου των ελληνικών, «είσαι ξεροκέφαλος και ακοινωνήτος, και μια μέρα θα το φας το χοντροκέφαλό σου». Εγώ παρατηρούσα

τον χοντρό διοπτροφόρο άντρα, άκουγα τον λόγο που έβγαζε και μου φαινόταν κωμικός.

«Πέτερ Κάμεντσιντ», έλεγε ο καθηγητής των μαθηματικών, «είσαι διάνοια στην τεμπελιά και λυπάμαι πολύ που δεν υπάρχει βαθμός χαμηλότερος από το μηδέν. Τη σημερινή σου απόδοση την υπολογίζω στο μείον δυόμισι». Τον κοιτούσα, τον λυπόμουν επειδή αλληθώριζε και τον έβρισκα εξαιρετικά πληκτικό.

«Πέτερ Κάμεντσιντ», είπε μια φορά ο καθηγητής της ιστορίας, «δεν είσαι καλός μαθητής, παρ' όλα αυτά μια μέρα θα γίνεις καλός ιστορικός. Είσαι τεμπέλης, όμως ξέρεις να ξεχωρίζεις το σημαντικό από το ασήμαντο».

Ούτε αυτό όμως μου φάνηκε σπουδαίο. Ωστόσο ένιωθα σεβασμό για τους καθηγητές μου, γιατί θεωρούσα ότι κατείχαν τη γνώση, και μπροστά στη γνώση αισθανόμουν ένα σκοτεινό και τεράστιο δέος. Και παρότι όλοι οι καθηγητές συμφωνούσαν ότι ήμουν τεμπέλης, εγώ προχωρούσα, και μάλιστα η απόδοσή μου ήταν άνω του μετρίου. Ήξερα ότι το σχολείο και οι γνώσεις που μου πρόσφερε ήταν ανεπαρκή, όμως περίμενα το μετά. Πίσω από εκείνη την προετοιμασία και τις χαζομάρες του σχολείου υπέθετα ότι υπήρχε το καθαρά πνευματικό, μια αναμφισβήτητη, βέβαιη γνώση του αληθινού. Εκεί θα μάθαινα τι σήμαιναν τα μπερδέματα της ιστορίας, οι αγώνες των λαών και τα τρομαγμένα ερωτήματα κάθε ψυχής.

Ακόμη πιο δυνατή ήταν μέσα μου μια άλλη λαχτάρα. Ήθελα πολύ να είχα έναν φίλο.

Υπήρχε ένα καστανομάλλικο σοβαρό παιδί, δύο χρόνια μεγαλύτερο από μένα, που το έλεγαν Κάσπαρ Χάουρι. Είχε μια σίγουρη και ήρεμη περπατησιά και παρουσία,

κρατούσε με αρρενωπό τρόπο σταθερό το κεφάλι του, με σοβαρότητα, και μιλούσε πολύ λίγο με τους συμμαθητές του. Για μήνες τον κοιτούσα με μεγάλο σεβασμό, τον έπαιρνα από πίσω στον δρόμο και ήλπιζα με όλη μου την ψυχή να με προσέξει. Ζήλευα κάθε τυχαίο άνθρωπο που χαιρετούσε και κάθε σπίτι στο οποίο τον έβλεπα να μπαίνει. Όμως ήμουν δυο τάξεις πίσω του στο σχολείο κι εκείνος έδειχνε υπεροπτικός ακόμη και απέναντι στους συμμαθητές του. Ποτέ δεν ανταλλάξαμε ούτε μία λέξη. Αντί για εκείνον προσκολλήθηκε πάνω μου ένα άλλο παιδί, μικροκαμωμένο και αρρωστιάρικο. Ήταν μικρότερο από μένα, ντροπαλό και ατάλαντο, είχε όμως όμορφα μάτια και χαρακτηριστικά που μαρτυρούσαν πόνο. Επειδή ήταν αδύναμος και λίγο καμπούρης, υπέφερε από τη συμπεριφορά των συμμαθητών του και αναζητούσε σ' εμένα, που ήμουν δυνατός και δημοφιλής, έναν προστάτη. Σύντομα αρρώστησε σοβαρά και δεν ερχόταν πια στο σχολείο. Δεν μου έλειψε και τον ξέχασα πολύ γρήγορα.

Στην τάξη μας είχαμε έναν κεφάτο ξανθό τύπο, έναν ταχυδακτυλουργό, μουσικό, μίμο και παλιάτσο. Κέρδισα, αν και όχι χωρίς προσπάθεια, τη φιλία του· ο μικροκαμωμένος φίλος μου μου φερόταν λιγάκι συγκαταβατικά. Πάντως σίγουρα είχα πια έναν φίλο. Πήγαίνα να τον δω στο δωμάτιό του, διαβάζαμε μαζί μερικά βιβλία, του έκανα τις ασκήσεις των ελληνικών κι εκείνος με βοηθούσε στην αριθμητική. Μερικές φορές πηγαίναμε μαζί βόλτα, και τότε θα πρέπει να μοιάζαμε σαν αρκούδα με νυφίτσα. Ήταν πάντοτε ο ομιλητικός, ο αστείος, ο χαρούμενος, που τίποτα δεν τον έφερνε σε αμηχανία, κι εγώ τον άκουγα

με προσοχή, γελούσα και χαιρόμουν που είχα έναν τόσο άνετο φίλο.

Αλλά ένα απόγευμα παρευρέθηκα αναπάντεχα σε μια από τις κωμικές παραστάσεις που έδινε ο μικρός τσαρ-λατάνος στην είσοδο του σχολείου μπροστά σε μερικούς συμμαθητές μας για να κοροϊδέψει κάποιον. Μόλις είχε μιμηθεί έναν καθηγητή μας και τώρα φώναζε: «Μαντέψ-τε ποιος είναι!» και άρχισε να διαβάζει δυνατά στίχους από τον Όμηρο. Με παρίστανε πολύ πειστικά, την αμή-χανη στάση μου, το αγχώμενο διάβασμά μου, την τραχιά χωριάτικη προφορά μου, ακόμη και τις κινήσεις που έκα-να όταν συγκεντρωνόμουν, το βλεφάρισμα και το κλεί-σιμο του αριστερού ματιού. Τα έκανε όλα να φαίνονται κωμικά, αστεία, όσο πιο σκληρά γινόταν. Όταν έκλεισε το βιβλίο και εισέπραξε το αναμενόμενο χειροκρότημα, τον πλησίασα από πίσω και πήρα την εκδίκησή μου. Δεν έβρισκα τις κατάλληλες λέξεις, όμως εξέφρασα με σαφή-νεια όλη μου την αγανάκτηση, την ντροπή και τον θυμό δίνοντάς του ένα και μοναδικό γερό χαστούκι. Αμέσως μετά ξεκίνησε το μάθημα και ο καθηγητής πρόσεξε το κλαψούρισμα και το κοκκινισμένο μάγουλο του πρώην φίλου μου, που ήταν μάλιστα και ο ευνοούμενός του.

«Ποιος σε χτύπησε έτσι;»

«Ο Κάμεντσιντ».

«Κάμεντσιντ, σήκω επάνω! Είναι αλήθεια;»

«Μάλιστα».

«Γιατί τον χτύπησες;»

Καμία απάντηση.

«Είχες λόγο να τον χτυπήσεις;»

«Όχι».

Οπότε τιμωρήθηκα αυστηρότατα και εκστασιαζόμουν στωικά με την ικανοποίηση ότι ήμουν ένας αθώος μάρτυρας. Επειδή όμως δεν ήμουν ούτε στωικός ούτε άγιος, αλλά απλώς ένα σχολιαρόπαιδο, αφού υπέμεινα την τιμωρία, γύρισα και έβγαλα τη γλώσσα στον εχθρό μου. Ο καθηγητής μου επιτέθηκε με βδελυγμία.

«Δεν ντρέπεσαι; Τι σημαίνει αυτό;»

«Σημαίνει ότι αυτός εκεί είναι ένας απαίσιος άνθρωπος και τον περιφρονώ. Και είναι και δειλός».

Έτσι τελείωσε η φιλία μου με τον μίμο. Κανείς δεν πήρε τη θέση του κι εγώ αναγκάστηκα να περάσω τα υπόλοιπα χρόνια της εφηβείας μου χωρίς φίλο. Και παρόλο που ο τρόπος με τον οποίο βλέπω τη ζωή και τους ανθρώπους έχει αλλάξει από τότε αρκετές φορές, εκείνο το χαστούκι το θυμάμαι πάντα με μεγάλη ικανοποίηση. Ελπίζω να μην το έχει ξεχάσει ούτε ο ξανθούλης.

Στα δεκαεφτά μου ερωτεύτηκα την κόρη ενός δικηγόρου. Ήταν όμορφη και είμαι πολύ περήφανος που σε όλη μου τη ζωή ερωτευόμουν μόνο ωραίες γυναικείες μορφές. Όσα υπέφερα για χάρη της και για άλλες θα τα διηγηθώ μια άλλη φορά. Την έλεγαν Ρόζι Γκίρτανερ, και ακόμη και σήμερα της αξίζει να αγαπηθεί από άντρες πολύ διαφορετικούς από μένα.

Εκείνη την εποχή τα μέλη μου ταλανίζονταν από το αξόδευτο σφρίγος της νεότητας. Παρασυρόμουν σε καβγάδες με συμμαθητές μου, ένιωθα περήφανος που ήμουν ο καλύτερος στην πάλη, ο καλύτερος στην μπάλα, στους αγώνες δρόμου και στην κωπηλασία, και συγχρόνως ήμουν πάντοτε βαρύθυμος. Αυτό δεν είχε σχέση με την ερωτική μου ιστορία. Δεν ήταν παρά η γλυκιά

κατήφεια των αρχών της άνοιξης, που με έπιανε πιο δυνατά απ' ό,τι τους άλλους κι έβρισκα χαρά στους θλιβερούς λογισμούς, σε θανατερές σκέψεις και απαισιόδοξες ιδέες. Βρέθηκε και κάποιος συμμαθητής που μου έδωσε να διαβάσω τα *Τραγούδια* του Χάινε σε μια φτηνή έκδοση. Όμως αυτό που έκανα δεν ήταν διάβασμα - μέσα στους άδειους στίχους άφηνα να ξεχυθεί όλη μου η καρδιά, υπέφερα μαζί τους, τους συμπλήρωνα και αφηνόμουν να χαθώ σε λυρικούς συλλογισμούς, πράγμα που μου ταίριαζε όσο το κολάρο σε ένα γουρουνόπουλο. Ως τότε δεν είχα ιδέα από «καλή λογοτεχνία». Πλέον ακολούθησαν ο ένας μετά τον άλλο: Λέναου, Σίλερ, μετά ο Γκαίτε και ο Σαίξπηρ, και αίφνης η αχνή φιγούρα της λογοτεχνίας έγινε για μένα σπουδαία θεότητα.

Από εκείνα τα βιβλία ένιωθα μ' ένα γλυκό ρίγος να ρέει καταπάνω μου ο δροσερός, αρωματισμένος αέρας μιας ζωής που δεν είχε υπάρξει ποτέ στη Γη κι όμως ήταν πραγματική, και τώρα ήθελε να στείλει τα κύματά της να σκάσουν στη συγκινημένη μου καρδιά και να βιώσει εκεί το πεπρωμένο της. Στη γωνιά της σοφίτας μου, όπου καθόμουν για να διαβάσω και όπου οι μόνοι ήχοι που έφταναν ήταν οι ώρες που χτυπούσαν στο ρολόι του γειτονικού πύργου και το φτερούγισμα των πελαργών που είχαν εκεί δίπλα τη φωλιά τους, παρήλαυναν οι ήρωες του Γκαίτε και του Σαίξπηρ. Μου φανερωνόταν το θεϊκό και το γελοίο της ανθρώπινης ύπαρξης: ο γρίφος της διχασμένης, παράφορης καρδιάς μας, η βαθιά φύση της παγκόσμιας ιστορίας και το γιγάντιο θαύμα του πνεύματος που φωτίζει τη σύντομη ζωή μας και μέσω της γνώσης ανυψώνει τη μικρή μας ύπαρξη στους κύκλους του αναπόφευκτου

και του αιώνιου. Όταν έβγαζα το κεφάλι μου από το στενό άνοιγμα του παραθύρου, έβλεπα τον ήλιο να λάμπει πάνω από τις στέγες και τα σοκάκια, άκουγα μαγεμένους τους μικρούς θορυβούς της δουλειάς και της καθημερινότητας που ανέβαιναν ως εμένα συγκεχυμένοι, κι ένιωθα να με περιβάλλει εκεί, στη γεμάτη σπουδαία πνεύματα σοφίτα μου, κάτι μυστικό και μονήρες, σαν πανέμορφο παραμύθι. Και σιγά σιγά, όσο περισσότερο διάβαζα και όσο πιο παράξενη και απόμακρη μου φαινόταν η θέα στις στέγες, στα δρομάκια και στην καθημερινότητα, αναδυόταν μέσα μου όλο και συχνότερα η άτολμη και ασφυκτική αίσθηση ότι ίσως ήμουν κι εγώ ιεροφάντης της ποίησης και ότι ο κόσμος που απλωνόταν μπροστά μου περίμενε να ανασύρω ένα μέρος από τους θησαυρούς του, να τους αφαιρέσω το πέπλο του τυχαίου και του τετριμμένου, και με τη δύναμη της ποίησης να σώσω από την παρακμή όσα θα ανακάλυπτα, να τους χαρίσω την αιωνιότητα.

Ξεκίνησα δειλά να γράφω ποίηση και σιγά σιγά γέμι-σα μερικά τετράδια με στίχους, σχεδιάσματα και μικρά διηγήματα. Τώρα πια έχουν εξαφανιστεί και μάλλον δεν είχαν καμιά ιδιαίτερη αξία, όμως εμένα μου προκαλούσαν καρδιοχτύπι και μου χάριζαν αρκετή κρυφή ικανοποίηση. Πέρασε κάμποσος καιρός ώσπου να μπορέσω να κοιτάξω με εξεταστική ματιά εκείνα τα πονήματα και να τα κρίνω, ενώ η πρώτη αναπόφευκτη απογοήτευση δεν εμφανίστηκε παρά την τελευταία μου χρονιά στο σχολείο. Είχα ήδη αρχίσει να κοιτάζω με κριτικό βλέμμα τα πρωτόλεια ποιήματά μου και να νιώθω γενικότερη δυσπιστία απέναντι στα γραπτά μου, όταν κατά τύχη έπεσαν στα χέρια μου ένας δυο τόμοι με έργα του Γκότφριντ

Κέλερ, τα οποία διάβασα ευθύς αμέσως δυο και τρεις φορές το ένα μετά το άλλο. Και τότε συνειδητοποίησα ξαφνικά πόσο μακριά από τη γνήσια, απόλυτη, πραγματική τέχνη ήταν οι ανώριμες ονειροπολήσεις μου, έριξα στη φωτιά τα ποιήματα και τις νουβέλες μου και κοίταξα τον κόσμο νηφάλιος και λυπημένος, με κομμένα τα φτερά.